

VIENAŠALIAI SANDORIAI PAVELDĖJIMO TEISĖJE: VALIOS IŠREIŠKIMO
FORMA IR TEISINĖS PASEKMĖS

Asta Dambrauskaitė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT- 8308 Vilnius
Telefonas 271 4610
Elektroninis paštas ad_asta@yahoo.com*

Pateikta 2008 m. sausio 18 d., parengta spausdinti 2008 m. vasario 25 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas palikimo atsiradimo metu asmens įgytų subjektinių paveldėjimo teisių įgyvendinimas remiantis vienašaliais sandoriais. Palikimo priėmimas ir palikimo atsisakymas analizuojamas atsižvelgiant į sandorių sudarymo formą ir sukeliamas teisinės pasekmės, aptariami terminai, per kuriuos įpėdinis turi atlikti šiuos veiksmus. Straipsnyje pasisakoma dėl palikimo atsisakymo ir jo nepriėmimo sąvokų sampratos bei santykio, išreiškiami nuomonė dėl galimybės palikimo atsisakiusiam įpėdiniui atšaukti savo valios išreiškimą.

Pagrindinės sąvokos. Vienašalis sandoris, paveldėjimo teisė, palikimo priėmimas, palikimo nepriėmimas, palikimo atsisakymas, palikimo atsisakymo atšaukimas, naikinamasis terminas, atnaujinamasis terminas.

IVADAS

Dabartinėje visuomenėje, kurioje dominuoja privačios nuosavybės teisė ir ūkinės veiklos laisvė, leidžianti sukaupti didelės vertės turtinius kompleksus ir perduoti juos iš kartos į kartą, paveldėjimo teisė tampa vis aktualesnė. Paveldima įvairių rūšių ir dažnai didelės vertės civilinių teisių objektų, todėl labai svarbu, kad būtų užtikrintas tiek palikėjo valios įgyvendinimas, tiek ir paveldėjimo pagal įstatymą nuostatų laikymasis, garantuotos konkretaus įpėdinio ir trečiųjų asmenų teisės, taip pat ir stabili bei patikima visa civilinė apyvarta. Aiškinant ir taikant paveldėjimo teisės normas turi būti sudarytos prielaidos išlaikyti privatinėje teisėje vyraujančio dispozityvumo principo ir viešojo intereso užtikrinimo būtinybės pusiausvyrą. Čia svarbus notarų, taip pat paveldėjimo bylas nagrinėjančių teismų vaidmuo.

Paveldėjimo srityje geriausiai atsiskleidžia vienašaliams sandoriams priskiriama ypatybė – jie daugeliu atvejų padeda įgyvendinti civilines teises [1, p. 21]. Reikia pažymėti, kad vienašalių sandorių tema Lietuvos civilinės teisės moksle nebuvo plačiai tyrinėta. Išsamiau-

siai vienašaliai sandoriai analizuoti 1978 m. paskelbtame A. Dziegoraičio straipsnyje „Vienašalių sandorių tarpybinėje civilinėje teisėje klausimu“ [2, p. 53–59]. Šiame straipsnyje autorius pastebėjo, kad vienašalių sandorių problema – tarsi „balta dėmė“ civilinės teisės moksle, nes tyrimuose, skirtuose sandorių teorijos klausimams, dažniausiai tik probėgšmiai, tik atliekant tam tikrą „ekskursą“, užsimenama apie atskiras vienašalių sandorių rūšis. Tenka pažymėti, kad per pastaruosius trisdešimt metų ši situacija iš esmės nedaug tepasikeitė, ir šių dienų Lietuvos teisinėje literatūroje vis dar nėra skiriamas pakankamas dėmesys ne tik vienašalių sandorių problematikai, tačiau ir sandorių institutui apskritai. Vienašalių sandorių samprata ir rūšys dažniausiai trumpai aptariamos leidiniuose, skirtuose bendriesiems civilinės teisės klausimams. Kiek plačiau vienašaliai paveldėjimo sandoriai analizuojami A. Vileitos parengtame Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) [3] penktosios knygos komentare, taip pat D. Petrauskaitės parengtoje civilinės teisės vadovėlio dalyje apie paveldėjimo teisę. Paminėtinos V. Gaivenio ir A. Valiulio publikacijos, kuriose konsultuojant atsakoma į aktualiausių paveldėjimo teisės klausimus. Šių autorių darbuose pateikiama vertingos informacijos, tačiau ne-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorė.

retai pasigendama gilesnės vienašalių sandorių mokslinės analizės.

Šio straipsnio tyrimo objektas – vienašaliai sandoriai, sudaromi įgyvendinant subjektines paveldėjimo teises. Dėl ribotos pasirinkto tyrimo apimties šiame straipsnyje nebus analizuojami testamentai, kaip vienašalio sandorio, sudarymo, galiojimo bei ginčijimo ypatumai. Šio mokslinio tyrimo tikslas – išanalizuoti palikimo priėmimą ir palikimo atsisakymą, galimybę atšaukti palikimo atsisakymo sandorį, nustatyti įstatyme vartojamą sąvoką „palikimo atsisakymas“ bei „palikimo nepriėmimas“ santykį, išsiaiškinti terminų, per kuriuos įpėdinis turi sudaryti vienašalius sandorius, teisinę prigmą.

Mokslinio tyrimo tikslui pasiekti bus taikomi šie tyrimo metodai: dokumentų analizės, sisteminės analizės, analogijos ir apibendrinimo. Tyrimo metu bus pasitelktas ir lyginimo metodas, tačiau tik tiek, kiek tai reikalinga aptarti skirtingus galimus paveldėjimo teisių įgyvendinimo modelius kitose užsienio valstybėse – Prancūzijoje, Kanadoje, Vokietijoje ir Rusijoje. Šios teisinės sistemos pasirinktos neatsitiktinai. Prancūzijos paveldėjimo teisė buvo iš esmės reformuota, priėmus 2006 m. birželio 23 d. įstatymą Nr. 2006-728 [4], iš dalies keičiantį Prancūzijos civilinį kodeksą (toliau – Prancūzijos CK) [5], todėl vertėtų paanalizuoti, kokius sprendimus pasiūlė viena iš naujausių paveldėjimo teisės reformų Europoje. Kaip pripažįsta LR CK rengėjai [6, p. 2], Kanados Kvebeko provincijos civilinis kodeksas (toliau – Kvebeko CK) [7] buvo vienas pagrindinių šaltinių, iš kurių semtasi patirties rengiant LR CK projektą. Be to, kuriant Lietuvos paveldėjimo teisės normas, buvo remtasi ir Vokietijos civilinio kodekso (toliau – Vokietijos CK) [8] nuostatomis. Dabartinis paveldėjimo teisių įgyvendinimo reglamentavimas Rusijos Federacijos civiliniame kodekse (toliau – Rusijos CK) [9] bus pasitelktas, siekiant išryškinti pagrindinius šios valstybės ir dabartinės Lietuvos paveldėjimo teisės skirtumus. Straipsnyje analizuojamos problemos bus apžvelgtos remiantis ir Lietuvoje iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusiu 1964 m. Civiliniu kodeksu (toliau – 1964 m. CK) [10].

1. PALIKIMO PRIĖMIMAS

Analizuojant teisinius santykius, kurie susiklosto asmeniui mirus arba teismo tvarka paskelbus jį mirusiu, reikia pažymėti, kad palikimo atsiradimo dieną įpėdiniai įgyja subjektinę paveldėjimo teisę, tačiau tai dar nereiškia, kad jie perėmė palikėjo teises ir pareigas. Asmens mirtis dar nereiškia automatiško jo turto perėjimo įpėdiniam. Dauguma šiuolaikinės teisės sistemų yra atsisakiusios romėniškojo principo, kuriuo remiantis mirusiojo šeimos nariai, gyvenę kartu su juo, tapdavo įpėdiniais *ipso iure* palikimo atsiradimo metu ir palikėjo turtą paveldėdavo nepriklausomai nuo jų valios, t. y. tapdavo būtinaisiais arba privalomaisiais įpėdiniais (*necessarii heredes*) [11, p. 195]. Kaip yra pažymėjęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „įtvirtindamas civilinių teisių santykių subjektų autonomijos principą paveldėjimo teisėje, įstatymo leidėjas palikėjo teisių ir pareigų perkėli-

mą sieja su paties įpėdinio valia šias teises priimti ar nuo jų atsisakyti“ [12]. Taigi, pageidaujamas paveldėti mirusiojo turtą, įpėdinis (tiek testamentinis, tiek įstatyminis) turi išreikšti valią palikimą priimti. Tačiau palikimo atsiradimo metu įpėdiniui atsiradusios subjektinės paveldėjimo teisės turinį sudaro ne tik galimybė palikimą priimti, bet taip pat ir galimybė jo atsisakyti.

Civilinės teisės doktrinoje palikimo priėmimas apibrėžiamas kaip „teisės subjekto veiksmas (valios išreiškimas), kuriuo siekiama įgyti turtinio ir neturtinio pobūdžio civilinių subjektinių teisių ir pareigų visumą“ [2, p. 57] arba kaip „įpėdinio valios išreiškimas veiksmas, patvirtinančiais jo sutikimą įgyti teises į palikimą“ [13, p. 61], arba kaip „įstatymo nustatyta tvarka ir terminais atliekami įpėdinio veiksmai, kuriais patvirtinamas jo sutikimas įgyti nuosavybės teises į palikimą“ [1, p. 215]. Teismų praktikoje palikimo priėmimas apibrėžiamas kaip „vienašalis sandoris, kuriuo įpėdinis siekia sukurti tam tikras teises pasekmes – perimti palikėjo civilines teises ir pareigas“ [12]. Ir doktrinoje, ir teismų praktikoje yra nusistovėjusi pozicija dėl asmens valios priimti palikimą išraiškos formos ir didesnių diskusijų dėl to nekyla, todėl plačiau šio klausimo neanalizuosime, tik pažymėsime Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotą teisės taikymo ir aiškinimo taisyklę, kuria remiantis palikimo priėmimo sandoris negali būti išreikštas tyliu [12].

Analizuojant palikimo priėmimo teises pasekmes, teismų praktikoje [14; 15] ir mokslinėje literatūroje dažnai randame lyg aksiomą kartojamą tezę, kad „palikimas laikomas priklausančiu įpėdiniui nuo palikimo atsiradimo dienos“ [1, p. 215], „palikimo priėmimo sandoris turi grįžtamąją galią: įpėdinis palikėjo teises ir pareigas perima ne nuo palikimo priėmimo, o nuo jo atsiradimo momento“ [16, p. 27]. Reikia pastebėti, kad dabar galiojantis LR CK šios taisyklės įstatymo tekste nenumato (tokia norma buvo įtvirtinta 1964 m. CK 587 str. 5 d.). Analogišką taisyklę įtvirtina, pavyzdžiui, dabartinio Rusijos CK 1152 straipsnio 4 dalis, kurią aiškinant doktrinoje nurodoma, kad palikimo priėmimo aktui suteikiama grįžtamoji galia, t. y. jeigu įpėdinis palikimą priėmė, laikoma, kad palikimas perėjo jam nuo palikimo atsiradimo momento [17, p. 522]. Lygiai taip ir Prancūzijos doktrina, aiškindama Prancūzijos CK įtvirtintą normą, ilgą laiką vieningai tvirtino, kad įpėdinio vienašalis sandoris susijęs su palikimo priėmimu turi grįžtamąją galią (veikia retroaktyviai) [18, p. 541; 19, p. 397]. 2006 m. birželio 23 d. įstatymu Nr. 2006-728 reformavus paveldėjimo teisę, Prancūzijos CK 776 straipsnyje buvo tiesiogiai įtvirtintas terminas „retroaktyvumas“, nurodant, kad įpėdinio valios išreiškimas (*l'option successorale*), t. y. tiek palikimo priėmimas, tiek ir jo atsisakymas, sukelia retroaktyvias pasekmes nuo palikimo atsiradimo dienos. Reikia pripažinti, kad tokia nuostata, kurios logiškumu ir reikalingumu mes neabejojame, siekiant teisinio aiškumo, galėtų būti suformuluota ir Lietuvos teisėje. Siekiant išsaugoti susiklosčiusių teisių santykių stabilumą ir užtikrinti nuosavybės teisės tęstinumą, priešinga išvada būtų nelogiška, t. y. negalima pripažinti, kad iki įpėdiniui priimant palikimą turtas bu-

vo niekam nepriklausantis ir tik jį priėmus tampa įpėdinio nuosavybe ateityje.

Vienašalis sandoris yra vieno asmens laisvos valios išraiškos rezultatas, todėl atrodytų, kad šis asmuo gali lygiai taip pat nevaržomai savo išreikštą valią panaikinti ar pakeisti. Iš tiesų tam tikrais atvejais vienašalių sandorių gali būti atsisakoma, pavyzdžiui, testamentas gali būti panaikintas (LR CK 5.35 str. 1 d.), įgaliotojas gali atšaukti įgaliojimą, įgaliotinis gali jo atsisakyti (LR CK 2.146 str. 1 d.). Tačiau palikimo priėmimo vienašalis sandoris šiuo požiūriu yra specifiškas. Palikimo priėmimas įvardijamas kaip universalus, besąlyginis ir neatšaukiamas aktas [20; 17, p. 579], t. y. priimto palikimo įpėdinis atsisakyti negali. Tokia norma tiesiogiai įtvirtinta LR CK 5.60 straipsnio 4 dalyje. A. Vileitos nuomone, „atsisakymas ar priėmimas yra galutiniai. Juos galima nugynyti tik teismo tvarka pagal CK 1.91 straipsnį, jeigu palikimas buvo priimtas ar jo atsisakyta ne laisva valia“ [16, p. 27]. Vadinasi, palikimo priėmimą reikia laikyti neatšaukiamu sandoriu, išskyrus atvejį, kai palikimas priimtas konkludentiniais veiksmais, t. y. pradėjus faktiškai turtą valdyti. Šiuo atveju įstatymas numato galimybę įpėdiniui palikimo atsisakyti (LR CK 5.51 str. 2 d.).

Dar vienas aspektas, kurį reikia aptarti analizuojant palikimo priėmimo sandorio sudarymą, yra tokio veiksmo atlikimo terminai. Siekiant užtikrinti apibrėžtumą civiliniuose teisiniuose santykiuose ir skatinant įpėdinius kuo greičiau priimti sprendimą dėl paveldimo turto, LR CK 5.50 straipsnio 3 dalis nustato, kad palikimas turi būti priimtas per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos. Pralaidęs šį terminą įpėdinis turi kreiptis į teismą dėl termino pratęsimo, jei terminas praleistas dėl svarbių priežasčių, arba tikėtis kitų palikimą priėmusių įpėdinių sutikimo ir palikimą priimti be kreipimosi į teismą (LR CK 5.57 str. 1 d.). Tačiau minėtais atvejais terminą pralaidęs įpėdinis rizikuoja, nes jam priklausęs paveldėti turtas gali būti ir negražintas, pavyzdžiui, tais atvejais, kai turtas nėra išlikęs, yra prarastas, pavogtas arba perleistas neatlygintinai (LR CK 5.57 str. 2 d.). Be to, tokiam įpėdiniui „priklausiusi dalis mažinama atsižvelgiant į prievolių palikėjo kreditoriams įvykdymą“ [1, p. 218].

Vadovaujantis 1964 m. CK, šešių mėnesių terminas palikimui priimti laikytas naikinamuoju terminu, kuris specialiu įstatymo nustatytu atveju galėjo būti prailgintas (1964 m. CK 587, 588 str.) [21, p. 61]. To meto Lietuvos teisinėje literatūroje buvo išreikšta nuomonė, kad „pralaidęs palikimo priėmimo terminą, įpėdinis praranda subjektinę paveldėjimo teisę. Kai šis terminas pralaidžiamas dėl svarbių priežasčių, teismas gali jį prailginti“ [22, p. 307–308]. Toks požiūris buvo įsitvirtinęs ir Rusijos civilinės teisės doktrinoje. J. K. Tolstojaus nuomone, terminas palikimui priimti paprastai priskiriamas naikinamiesiems terminams, kuriems pasibaigus (skirtingai nei tai yra esant ieškinio senaties terminui), pasibaigia pati subjektinė teisė, ne tik teisė į jos gynybą [17, p. 579].

Naikinamieji (arba kitaip – prekluzyviniai, iš lot. k. „*praeccludere*“ – sukliudyti, užkirsti kelią) terminai,

kuriems pasibaigus išnyksta tam tikra civilinė teisė arba pareiga (LR CK 1.117 str. 6 d.), laikytini išimtiniais terminais. Tai tokie terminai, kurių socialinė paskirtis – sukliudyti tam tikriems teisiniams reiškiniams ar procesams, užkirsti kelią subjektinei civilinei teisei [23, p. 258–259]. Naikinamieji terminai, dar vadinami „griežtaisiais terminais“, nustatomi tais atvejais, kai viešasis interesas reikalauja priversti asmenį imtis skubių veiksmų [24, p. 1202–1203]. Subjektinės teisės pasibaigimas vertinamas kaip sankcija šios teisės turėtojui (arba asmeniui, turinčiam teisę pareikšti ieškinį), kuri taikoma už tam tikro veiksmo neatlikimą įstatymu nustatytais terminais [23, p. 258–259; 25, p. 393].

Nuostata, kad palikimo priėmimo terminas yra naikinamasis terminas, manytume, pagrįstai suabejojo A. P. Sergejevas [26, p. 305], kuris, kaip ir V. P. Gribanovas [23, p. 255], siūlė skirti teisės egzistavimo terminus ir naikinamuosius terminus. Bendra jiems tai, kad ir vieni, ir kiti priskiriami teisės įgyvendinimo terminams, kurių metu teisė gali būti įgyvendinta. Skirtumas, A. P. Sergejevo nuomone, yra tas, kad teisės egzistavimo terminai apibrėžia normalią teisės trukmę, o naikinamųjų terminų paskirtis – panaikinti teisę anksčiau laiko, jeigu ji neįgyvendinta arba įgyvendinta netinkamai. A. P. Sergejevas palikimo priėmimo terminą priskyrė teisės egzistavimo terminams.

Tam tikrų pokyčių apibrėžiant naikinamuosius terminus įvyko ir Lietuvos civilinės teisės doktrinoje. Vienas iš civilinės teisės vadovėlio autorių – V. Mikelėnas palikimo priėmimo terminą priskyrė prie santykinų naikinamųjų terminų, kurie gali būti teismo atkurti arba prailginti, todėl „civilinės teisės ir pareigos šiam terminui suėjus negrįžtamai nepasibaigia“ [27, p. 220]. Analogiška pozicija buvo išreikšta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime dėl ieškinio senatį reglamentuojančių normų taikymo. Jame palikimo priėmimo terminas priskirtas prie *santykinio naikinamojo pobūdžio* (atnaujinamųjų) terminų, kurie gali būti atnaujinti (pratęsti) CPK IV dalies XXXVIII skyriuje nustatyta tvarka [28].

Mūsų nuomone, nuostata, kad pasibaigus trijų mėnesių terminui palikimui priimti, asmuo praranda subjektinę paveldėjimo teisę, yra diskutuotina. Remiantis dabartine reglamentacija, galima daryti išvadą, kad, ir pasibaigus šiam trijų mėnesių terminui, subjektinė paveldėjimo teisė neišnyko. Antraip nebūtų įmanoma paaiškinti situacijos, kai terminą pralaidusiam įpėdiniui pripažįstama teisė paveldėti, net ir nesikreipus į teismą dėl termino pratęsimo (LR CK 5.57 str. 1 d.). Be to, trijų mėnesių terminas, jeigu jį pripažintume naikinamuoju terminu, kuriam pasibaigus išnyktų pati subjektinė teisė, mūsų manymu, būtų pernelyg trumpas laiko tarpas, per kurį asmuo galėtų įgyvendinti savo subjektinę paveldėjimo teisę. Kaip nurodoma doktrinoje, teisės egzistavimo terminai turėtų suteikti teisės turėtojui *realią* galimybę įgyvendinti jam priklausančią subjektinę teisę [23, p. 258]. Pavyzdžiui, Kvebeko CK 632 straipsnis numato, kad įpėdinis turi įgyvendinti savo paveldėjimo teisę per šešis mėnesius nuo šios teisės atsiradimo momento. Šis terminas pratęsiamas tiek dienų, kiek reikalinga, kad

ipėdinis sprendimui priimti turėtų šešiasdešimt dienų nuo turto apyrašo sudarymo. Jeigu ipėdinis, žinodamas apie jam atsiradusią teisę paveldėti, per šešis mėnesius (arba per ilgesnį teismo nustatytą terminą) palikimo neatsisako, pripažįstama, kad jis palikimą priėmė (Kvebeko CK 633 str. 1 d.). Jeigu ipėdinis apie teisę paveldėti nežino, teismas nustato specialų terminą, per kurį ipėdinis turi apsispręsti – jeigu per šį terminą ipėdinis savo valios neišreiškia, pripažįstama, kad jis palikimo atsisakė (Kvebeko CK 633 str.). Remiantis Kvebeko CK 626 straipsniu, ipėdinis gali reikalauti pripažinti jo, kaip ipėdinio, statusą bet kuriuo metu per dešimties metų laikotarpį, skaičiuojamą nuo palikimo atsiradimo dienos arba nuo tos dienos, kai ipėdinis sužinojo apie savo teisę paveldėti.

Prancūzijos CK 771 straipsnis (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija) numato, kad, nepraėjus keturiems mėnesiams nuo palikimo atsiradimo dienos, ipėdinis negali būti ipareigotas apsispręsti dėl palikimo priėmimo ar jo atsisakymo. Pasibaigus šiam terminui, kreditorius arba kitas tos pačios ar kitos eilės ipėdinis, arba valstybė gali kreiptis į ipėdinį, kad šis išreikštų valią dėl palikimo priėmimo ar jo atsisakymo. Ipėdinis turi savo valią išreikšti per du mėnesius nuo tokio kreipimosi dienos. To nepadaręs, ipėdinis laikomas palikimą priėmusiu (Prancūzijos CK 772 str.). Jeigu, praėjus Prancūzijos CK 771 straipsnyje nustatytam keturių mėnesių terminui, į ipėdinį dėl jo valios išreiškimo niekas nesikreipė, jis išsaugo galimybę savo valią išreikšti vėliau. Remiantis Prancūzijos CK 780 straipsnio 1 dalimi (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija), ipėdinio teisė išreikšti valią dėl palikimo priėmimo (atsisakymo) pasibaigia suėjus dešimties metų terminui, skaičiuojamam nuo palikimo atsiradimo dienos. Prancūzijos CK 789 straipsnis, galiojęs iki 2006 m. birželio 23 d. įstatymo priėmimo, nustatė, kad teisė priimti palikimą arba jo atsisakyti išnyksta per laiko tarpą, atitinkantį ilgiausią senaties terminą, būtiną teisėms į nekilnojamuosius daiktus įgyti. Remiantis tokia Prancūzijos teisės nuostata, ipėdinis išsaugodavo teisę palikimą priimti arba jo atsisakyti trisdešimties metų laikotarpiu, skaičiuojant nuo palikimo atsiradimo dienos. Prancūzijos CK komentare [29, p. 682] ir doktrinoje [19, p. 385] šis terminas įvardijamas kaip senaties terminas (*prescription extinctive trentenaire*), o Prancūzijos teismai šiam terminui taiko bendrąsias ieškinio senaties termino nutraukimo ir sustabdymo taisykles. Prancūzijos autorių nuomone, nėra pagrindo manyti, kad įstatymų leidėjas būtų siekęs nustatyti naikinamąjį terminą srityje, didžiąja dalimi susijusioje ne su viešosios tvarkos imperatyvais, o su privačių asmenų turtiniais interesais [19, p. 385]. Prancūzijos doktrinai reiškiant abejonių, kad trisdešimties metų terminas palikimui priimti yra pernelyg ilgas, Prancūzijos CK 780 straipsnio 1 dalimi (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija) šis terminas sutrumpintas iki dešimties metų. Be to, remiantis Prancūzijos CK 780 straipsnio 5 dalimi (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija) terminas nepradedą, jeigu ipėdinis dėl svarbių priežasčių nežino

apie jam atsiradusią teisę, t. y. nežino apie palikimo atsiradimą.

Taip pat nenorėtume sutikti, kad palikimo priėmimo terminas būtų priskiriamas prie *santykinio naikinamojo* pobūdžio terminų. Tiek teorijoje, tiek ir LR CK 1.117 straipsnio 3 dalyje nurodyti atnaujinamieji ir naikinamieji terminai yra skirtingų rūšių terminai, sukeliantys skirtingas teises pasekmes, todėl negali būti taip, kad naikinamasis terminas kartu būtų ir atnaujinamasis. LR CK 1.117 straipsnio 6 dalis nustato, kad naikinamieji terminai negali būti teismo ar arbitražo atnaujinti. Dėl šios priežasties pritarume dabar galiojančio LR CK komentaro autorių nuomonei, kad trijų mėnesių terminas palikimui priimti priskirtinas atnaujinamiesiems terminams [30, p. 242]. Darytina išvada, kad LR CK 5.50 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas trijų mėnesių terminas palikimui priimti visiškai atitinka atnaujinamojo termino sąvoką, įtvirtintą LR CK 1.117 straipsnio 4 dalyje, t. y. atnaujinamasis yra toks terminas, kuriam pasibaigus subjektinė paveldėjimo teisė negrįžtamai nepasibaigia ir kurį teismas gali atnaujinti, jeigu terminas buvo praleistas dėl svarbių priežasčių.

2. PALIKIMO ATSISAKYMAS

Civilinėje teisėje atskirą vienašalių sandorių grupę sudaro įgytų teisių atsisakymo sandoriai. Remiantis bendroju principu, subjektinės teisės turėtojui leidžiama spręsti dėl jam priklausančios teisės įgyvendinimo ir jos atsisakymo [31, p. 1940], nes dažniausiai neigiamas tokio atsisakymo pasekmės tenka tik jam pačiam [32, p. 364]. Kaip yra pažymėjęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „vienas pagrindinių civilinės teisės principų – dispozityvumo principas – suteikia teisę asmeniui laisvai apsispręsti, ar realizuoti savo teisę, ar nuo jos atsisakyti ir ją perleisti kitam asmeniui“ [33]. Tačiau galimi atvejai, kai, atsisakydamas savo subjektinės teisės, šiuo atveju teisės paveldėti, neigiamas pasekmes patiria ne pats ipėdinis, bet, pavyzdžiui, jo kreditoriai, tokiu atveju prarandantys galimybę patenkinti savo reikalavimus pasinaudodami turtu, kurį skolininkas būtų galėjęs paveldėti. Tokioms problemoms išspręsti kitų valstybių įstatymai įtvirtina tam tikras specialias priemones. Pavyzdžiui, Prancūzijos CK 779 straipsnio 1 dalyje (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija) numatyta, kad teismas gali leisti skolininko asmeniniams kreditoriams priimti palikimą vietoj skolininko, jeigu šis, pažeisdamas kreditorių teises, nesiima veiksmų palikimą priimti arba palikimo atsisako. Remiantis šio straipsnio 2 dalimi, palikimo priėmimas sukelia pasekmes tik tiems kreditoriams ir tik tiek, kiek būtina jų reikalavimus patenkinti, ir nesukelia jokių kitų pasekmių ipėdiniui. Analogiškos taisyklės įtvirtintos ir Kvebeko CK 652 straipsnyje.

Lietuvos civilinėje teisėje tokios specialios normos nėra. Tačiau paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis, kuria buvo patenkintas kreditoriaus reikalavimas pripažinti negaliojančiu skolininko sudarytą palikimo atsisakymo sandorį ir leista nukreipti skolos išieškojimą į skolininkui testamentu palik-

tą turta [34]. Šiame straipsnyje nėra analizuojamas vienašalių sandorių negaliojimo klausimas, todėl plačiau šios nutarties nenagrinėsime, tik paminėsime, kad tokį teismo sprendimą šioje konkrečioje byloje lėmė prioritinės vaiko interesų apsaugos principas. Todėl, net ir pripažinus, kad negalima įpėdinį įpareigoti priimti palikimą, buvo nuspręsta pripažinti negaliojančiu palikimo atsisakymo sandorį, sudarytą įpėdiniui piktnaudžiaujant teise ir pažeidžiant kitų asmenų (pirmiausia nepilnamečio vaiko, kuriam priteistas išlaikymas) teises ir interesus.

Grįžtant prie subjektinės paveldėjimo teisės įgyvendinimo analizės, reikia pažymėti, kad įpėdinis (tiek įstatyminis, tiek testamentinis), nepageidaujantis paveldėti turto, turi palikimo atsisakyti. S. Vėlyvis nurodo, kad „atsisakymas priimti palikimą – tai paties įpėdinio pareikštas nenoras priimti palikimą. Įpėdinis savo veiksmais nutraukia jam priklausančią teisę į palikimą“ [22, p. 308]. Kiti autoriai nurodo, kad „atsisakymas priimti palikimą – tai vienašalis sandoris, kuriuo įpėdinis savo valia nutraukia savo teisę į palikimą“ [13, p. 69]. Palikimo atsisakymą galima analizuoti dviem aspektais: pirma, kaip galimybę atsisakyti kaip tik atsiradusio palikimo, antra, kaip galimybę atsisakyti jau priimto palikimo. Kaip nustatėme pirmojoje šio straipsnio dalyje, įstatymas įtvirtina tiesioginį draudimą atsisakyti priimto palikimo, išskyrus mūsų jau minėtą atvejį, kai palikimas priimtas pradėjus faktiškai valdyti (LR CK 5.51 str. 2 d.).

Viena iš naujovių dabartinėje Lietuvos paveldėjimo teisėje, lyginant su anksčiau galiojusiais civiliniais įstatymais, yra ta, kad, remiantis 1964 m. CK 591 straipsniu, palikimo buvo galima atsisakyti konkretaus įpėdinio naudai arba nenurodant, kieno naudai palikimo atsisakoma. Remiantis dabar galiojančio LR CK 5.60 straipsnio 1 dalimi, atsisakyti galima tik besąlygiškai, t. y. nenurodant kieno naudai atsisakoma.

Kalbant apie terminą, per kurį turi būti sudaromas palikimo atsisakymo sandoris, pažymėtina, kad šis terminas yra trys mėnesiai nuo palikimo atsiradimo dienos (LR CK 5.60 str. 1 d.). D. Petrauskaitės nuomone, „vėliau atsisakyti palikimo neleidžiama“ [1, p. 219]. Kyla klausimas, ar palikimo atsisakymo terminas yra naikinamasis? Įstatymas nenumato galimybės teismui šį terminą pratęsti, kaip tai yra palikimo priėmimo atveju, todėl darytina išvada, kad terminas atsisakyti palikimo yra naikinamasis.

Analizuojant palikimo atsisakymo sandorio formą, gali kilti klausimas, ar šis vienašalis sandoris gali būti sudaromas konkludentiniais veiksmais (arba neveikimu). LR CK 1.71 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisyklė, kad sandoris, kuriam įstatymai *nemustato konkrečios formos*, laikomas sudarytu, jeigu iš asmens elgesio matyti jo valia sudaryti sandorį (konkludentiniai veiksmai). Į vienašalių sandorių problematiką gilinęsi autoriai pastebi, kad šioje civilinių teisiųjų santykių srityje vyrauja gana ryškus formalizmas, t. y. vienašaliams sandoriams įstatymas dažniausiai nustato konkrečius formos reikalavimus [32, p. 366]. Kalbant apie palikimo atsisakymą, LR CK 5.60 straipsnio 3 dalis *mustato*, kad

įpėdinis atsisako palikimo paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notarui. Taigi galime teigti, kad įstatymas *mustato* konkrečią formą, kuria turi būti įformintas palikimo atsisakymo sandoris. Taip pat ir LR CK 5.51 straipsnio 2 dalis numato, kad įpėdinis, pradėjęs faktiškai turta valdyti, turi teisę atsisakyti palikimo, bet tą jis gali padaryti tikta vienintele forma – paduodamas pareiškimą notarui. Šiuo atveju reikalaujama konkreči forma, todėl šis sandoris negalėtų būti sudaromas konkludentiniais veiksmais, o juo labiau – tylėjimu. Todėl darytina išvada, kad vien tik tam tikras asmens neveikimas, nesiėmimas konkrečių veiksmų negalėtų būti vertinamas kaip palikimo atsisakymas. Šiuo atveju, mūsų manymu, formos reikalavimas palikimo atsisakymo sandoriui yra pagrįstas, įtvirtintas siekiant apsaugoti valią išreiškiantį neapdairų ar neturintį reikiamų teisiųjų žinių asmenį nuo jo paties neapgalvotų veiksmų, galinčių sukelti jam (ar jo paties įpėdiniams) nepalankių teisiųjų pasekmių. Remiantis Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 30 straipsniu, notarai privalo išaiškinti atliekamų notarinių veiksmų prasmę ir pasekmes asmenims, norintiems juos atlikti [35]. Palikimo atsisakymo pasekmės, kaip matysime iš tolimesnės analizės, yra gana radikalaus pobūdžio ir dėl to paveldėtoji gali būti nepriimtinos, todėl notarui jas išaiškinus, įpėdinis dar turėtų galimybę pagalvoti ir apsispręsti, ar palikimo atsisakymo sandorį sudaryti (ar nesudaryti).

Taigi kokios teisinės pasekmės siejamos su palikimo atsisakymu? Į šį klausimą yra atkreipęs dėmesį Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nurodęs, kad „įpėdinis, atsisakydamas palikimo, pasitraukia iš paveldėjimo santykių. <...> Palikimo atsisakymas reiškia šios teisės pasibaigimą tam įpėdiniui be šios teisės transformacijos į kitą teisę. Atsisakydamas priimti palikimą įpėdinis išreiškia savo valią ir taip įgyvendina atsiradusią teisę paveldėti. Tokiu atveju šio asmens teisės priimti palikimą, neperima jo įpėdiniai, kaip, pavyzdžiui, transmisijos atveju, kai įpėdinis miršta, nespėjęs išreikšti valios dėl palikimo priėmimo (CK 5.58 straipsnis), arba paveldėjimo atstovavimo atveju, kai įpėdinis miršta iki palikimo atsiradimo, t. y. miršta pirmiau už palikėją (CK 5.12 straipsnis). Palikimo atsisakymas sudaro teisinį pagrindą paveldėti kitos eilės įpėdiniams tik tada, kai nėra kitų tos pačios eilės, kuriai priklauso atsisakiusysis, įpėdinių, nes kai yra tokių įpėdinių, atsisakymas sudaro pagrindą jiems paveldėti didesnę palikimo dalį“ [27].

Išanalizavę palikimo atsisakymo sandorio ypatumus, galime daryti išvadą, kad šis sandoris paveldėjimo teisiniuose santykiuose sukelia gana radikalias pasekmes. Pripažįstant, kad palikimo atsisakęs įpėdinis jau yra įgyvendinęs jam atsiradusią subjektinę paveldėjimo teisę, palikimo nepaveldi ne tik pats atsisakiusysis, bet ir jo paties įpėdiniai.

3. PALIKIMO ATSIKAKYMO ATŠAUKIMAS

Analizuodami palikimo priėmimo sandorį, užsiminėme apie tam tikrais atvejais civilinėje teisėje pripažįstamą galimybę atšaukti vienašalius sandorius (jų atsisakyti). Atsižvelgiant į paveldėjimo teisinius santykius,

gali kilti klausimas, ar palikimo atsisakęs įpėdinis vėliau gali savo valią pakeisti ir savo atsisakymą atšaukti. Praktikoje tokių situacijų gali pasitaikyti dažnai. Pavyzdžiui, mirus motinai, palikimą (gyvenamąjį namą) priima tik vienas iš vaikų, gyvenęs kartu su motina. Kiti vaikai į palikimą nepretenduoja, manydami, kad vienintelis paveldimas turtas – gyvenamasis namas. Po kelerių metų mirusios motinos vardu atkuriamas nuosavybės teisė į žemę. Palikimo atsisakę įpėdiniai pageidauja paveldėti dalį žemės, tačiau po motinos mirties atsiradusio palikimo jie jau yra atsisakę. Kyla klausimas, ar tokie įpėdiniai galėtų panaikinti savo sudarytus palikimo atsisakymo sandorius. Prieš pradėdami analizuoti Lietuvos teisės poziciją šiuo klausimu, pažymėsime, kad teisinė praktika įvairiose valstybėse skirtinga. Pavyzdžiui, Rusijos ir Vokietijos civiliniai kodeksai draudžia atšaukti palikimo atsisakymo sandorį, Prancūzijos ir Kvebeko civiliniai kodeksai – tiesiogiai leidžia tą daryti. Panagrinėjime šių valstybių patirtį šiek tiek plačiau.

Rusijos CK 1157 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta imperatyvi norma, numatanti, kad palikimo atsisakymas negali būti vėliau pakeistas arba atšauktas. Be to, vadovaujantis Rusijos teise galima atsisakyti palikimo kito įpėdinio naudai, todėl autoriai nurodo, kad tais atvejais, kai įpėdinis atsisako palikimo kito įpėdinio naudai, o pastarasis palikimo savo ruožtu taip pat atsisako, pirmasis palikimo atsisakęs įpėdinis nebegali atšaukti savojo atsisakymo – jis jau yra „iškritęs iš žaidimo“ [17, p. 583]. Tokiais atvejais palikimo likimas sprendžiamas, remiantis bendrosiomis paveldėjimo teisės taisyklėmis – padidėja kitų tos pačios eilės įpėdinių dalys, šaukiami paveldėti kitos eilės įpėdiniai arba turtą paveldi valstybė. Vadovaujantis Vokietijos teise, palikimo atsisakymas (kaip ir palikimo priėmimas) yra neatšaukiamas, išskyrus esant pagrindui pripažinti jį negaliojančiu – palikimo atsisakymo sandoriui negaliojant, laikoma, kad įpėdinis palikimą priėmė (Vokietijos CK 1957 str.) [36, p. 318].

Priešingą poziciją įtvirtina Kvebeko CK 649 straipsnio 1 dalis, kuria remiantis, palikimo atsisakęs įpėdinis dešimties metų laikotarpiu nuo teisės paveldėti atsiradimo dienos išsaugo galimybę palikimą priimti, jeigu palikimo nepriėmė joks kitas asmuo. Tokiu atveju įpėdinis perima palikimą tokį, koks jis yra tuo momentu ir atsižvelgiant į teises, kurias į palikimą sudarantį turtą yra įgiję tretieji asmenys (Kvebeko CK 649 str. 3 d.).

Prancūzijos teisėje taip pat yra speciali norma, pripažįstanti palikimo atsisakymo atšaukimo galimybę. Tokia taisyklė įtvirtinta, siekiant išvengti situacijos, kai palikimo nepriima nė vienas iš galinčių paveldėti asmenų (*la vacance de la succession*) [18, p. 551]. Manytina, kad atsižvelgiama ir į vieną pagrindinių dar nuo romėnų teisės laikų paveldėjimo teisei keliamų tikslų – garantuoti turto išsaugojimą šeimoje (giminėje) [11, p. 175]. Tuo tarpu jeigu nepripažįstama galimybė įpėdiniui atšaukti savo valią atsisakyti palikimo, galimos situacijos, kai palikėjo turtą paveldės valstybė. Prancūzijos CK 807 straipsnio 1 dalis (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija) numato, kad kol nėra pasibaigęs palikimo atsisakiusio įpėdinio teisės priimti palikimą

senaties terminas, jis gali savo atsisakymą atšaukti ir palikimą priimti, jeigu palikimo dar nėra priėmęs kitas įpėdinis, arba jeigu turtas dar nėra perduotas valdyti valstybei. Kyla klausimas, apie kokį terminą kalbama Prancūzijos CK 807 straipsnio 1 dalyje. Kaip jau minėjome analizuodami palikimo priėmimo klausimą šio straipsnio pirmojoje dalyje, Prancūzijos CK 807 straipsnio 1 dalyje turimas omenyje dešimties metų terminas, per kurį šaukiamas paveldėti įpėdinis gali palikimą priimti arba jo atsisakyti. Taigi, remiantis dabar galiojančia bendra taisykle, Prancūzijoje įpėdinio teisė atšaukti palikimo atsisakymo sandorį gali būti įgyvendinta taip pat per šį dešimties metų laikotarpį, skaičiuojamą nuo palikimo atsiradimo dienos.

Kalbėdami apie palikimo atsisakymo atšaukimo teises pasekmes, Prancūzijos autoriai ilgą laiką tvirtino, kad atsisakymo atšaukimas turi grįžtamąją galią (veikia retroaktyviai), t. y. atšaukęs palikimo atsisakymą, įpėdinis laikomas niekuomet neatsisakiusiu palikimo [18, p. 552; 37]. Tačiau, retroaktyvumas visuomet yra susijęs su tam tikra fikcija (su tam tikru fiktyviu grįžimu į praeitį), todėl jis negali būti panaudotas prieš trečiuosius asmenis. Siekiant apsaugoti jų teisėtus interesus, atsisakymą atšaukiančiam asmeniui yra privalomos tos teisės, kurias tretieji asmenys yra įgiję dėl senaties ar esant kitoms aplinkybėms [18, p. 552]. Tokią doktrinos suformuluotą poziciją įtvirtino Prancūzijos CK 807 straipsnio 2 dalis (2006 m. birželio 23 d. įstatymo Nr. 2006-728 redakcija), kuria remiantis, atšaukus palikimo atsisakymą, palikimo priėmimas turi grįžtamąją galią ir sukelia pasekmes nuo palikimo atsiradimo dienos, tačiau nepažeidžiant teisių, kurias į paveldimą turtą įgyjama senatimi arba galiojančiais sandoriais, sudarytais su nepriimti palikimo kuratoriumi (*curateur à la succession vacante*), galėjo būti įgiję tretieji asmenys.

Lietuvos teisėje pasitaiko, kai nėra nei tiesioginio draudimo atšaukti palikimo atsisakymo sandorį, nei tiesioginės nuorodos, kad toks sandoris galėtų būti sudaromas. Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas aiškios pozicijos dėl galimybės atšaukti palikimo atsisakymo sandorį neišreiškė, todėl doktrinoje šiuo klausimu vyksta diskusija. A. Vileita nurodo, kad „įpėdinis, atsisakęs palikimo, negali atšaukti atsisakymo paduodamas notarui dėl to pareiškimą“ [16, p. 26], šio autoriaus nuomone, „atsisakymas ar priėmimas yra galutiniai. Juos galima nuginčyti tik teismo tvarka pagal CK 1.91 straipsnį, jeigu palikimas buvo priimtas ar jo atsisakyta ne laisva valia“ [16, p. 27]. Tokios pačios nuomonės laikosi ir D. Petrauskaitė, teigdama, kad „palikimo atsisakymo negalima atšaukti, nes atsisakymas yra sandoris ir sukelia teisinių pasekmių“ [1, p. 217]. Tačiau literatūroje reiškiami ir priešinga nuomonė. V. Gaivenis ir A. Valiulis nurodo, kad „atsisakymas yra vienašalis sandoris; Civiliniame kodekse numatyti atvejai, kai vienašalio sandorio šalis gali jį panaikinti (pvz., panaikinti įgaliojimą, pakeisti ar panaikinti testamentą), ir nėra įstatymo, draudžiančio atšaukti pareiškimą atsisakyti priimti palikimą; įpėdinis per tris mėnesius gali tokį pareiškimą atšaukti“ [13, p. 71].

Tokiai pozicijai nepritaria A. Vileita, teigdamas, kad „palikimo atsisakymo sandorio ir įgaliojimo panaikinimo ar testamentinio pakeitimo ir panaikinimo analogija negalima. Įpėdiniui atsisakius palikimo pagal CK 5.50 straipsnio 4 dalį, kiti įpėdiniai įgyja teisę priimti palikimą per tris mėnesius nuo ankstesnio įpėdinio pareiškimo atsisakymo dienos. Jeigu kiti įpėdiniai nepriima palikimo per tris mėnesius, teisė priimti palikimą pereina valstybei. Šios kito įpėdinio pagal įstatymą įgytos teisės negali panaikinti įpėdinis, atsisakęs palikimo, atšaukdamas atsisakymą priimti palikimą per tris mėnesius nuo atsisakymo priimti palikimą dienos. Per šį terminą kitas įpėdinis jau gali būti priėmęs palikimą. Joks asmuo negali vienašaliais savo veiksmais atimti kito asmens įgytą pagal įstatymą teisių“ [16, p. 23]. Beje, ir V. Gaivenis, ir A. Valiulis, teigiantys, jog atsisakymas gali būti atšauktas, vis dėlto nurodo, kad, jų manymu, „atšaukti galima tik dar neįvykdytą arba nepradėtą vykdyti vienašalį sandorį, nes antraip būtų pažeisti kitų dalyvių interesai. Įvykdyto arba pradėto vykdyti vienašalio sandorio atšaukti negalima, jis gali būti pripažintas negaliojančiu teismine tvarka įstatymo numatytais pagrindais“ [13, p. 71].

Apžvelgus Lietuvos civilinės teisės doktrinos poziciją dėl palikimo atsisakymo atšaukimo galimybės, reikėtų kelti klausimą, ar tikrai visada būtų teisinga neleisti palikimo atsisakiusiam asmeniui atšaukti ankstesnį savo valios išreiškimą. Pavyzdžiui, jeigu visi įpėdiniai sutinka, kad atsisakęs įpėdinis irgi priimtų palikimą, arba yra tik vienas įpėdinis, ar ir tokiais atvejais laikysime, kad jis negali atšaukti savo ankstesnio valios išreiškimo?

Siekiant atsakyti į šį klausimą, paanalizuotina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl vienašalių sandorių panaikinimo galimybių. Pažymėsime, kad byloje, kurias apžvelgsime, ginčas buvo kilęs ne dėl paveldėjimo teisinių santykių. Teismai sprendė ginčus, susijusius su nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimu, ir pasisakė dėl asmens valios, įtvirtintos vienašaliu sandoriu, pakeitimo galimybės. Palikimo priėmimą ir palikimo atsisakymą pripažįstant vienašaliais sandoriais, kasacinio teismo suformuluotomis teisės aiškinimo taisyklėmis galima remtis ir analizuojant paveldėjimo teisių įgyvendinimą.

Taigi vienoje iš tokių bylų ieškovai prašė panaikinti pareiškimus, kuriais jie savo brolio naudai atsisakė atkurti nuosavybės teisę į tėvui priklausiusią žemę. Pirmosios instancijos teismas nurodė, kad, remiantis ieškovų sudarytais vienašaliais sandoriais (t. y. prašymais, kuriais jie atsisakė atkurti nuosavybės teisę į jiems priklausančią tėvo žemės dalį), buvo sudaryti kiti sandoriai (t. y. atsakovų susitarimas pasidalyti tėvo žemę), todėl ieškovai savo valios nebegalėjo keisti, antraip būtų pažeisti kitų asmenų interesai. Teismo teigimu, savo ankstesnę nuomonę ieškovai galėjo keisti tik iki susitarimo tarp atsakovų sudarymo dienos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš esmės pritarė žemesnės instancijos teismų išvadoms ir konstatavo, kad „vienašalio sandorio pagrindu teisės ir pareigos gali atsirasti ne tik sandorį sudariusiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims <...>. Tokiu atveju sandorį sudaręs asmuo nebegali jo vienaša-

liškai panaikinti ar atšaukti, o gali tik jį ginčyti, įrodydamas, kad sandoris negalioja“ [33].

Kitoje byloje ginčas buvo kilęs dėl to, kad viena iš pretendenčių į nuosavybės teisės į žemę atkūrimą atsisakė jai priklausančios žemės dalies brolio naudai, o šiam mirus, pakeitė savo apsisprendimą ir nauju pareiškimu žemės dalies atsisakė sesers naudai. Mirusiojo brolio įpėdiniai teisme siekė įrodyti, kad pirminis valios pareiškimas galėjo būti panaikintas tik teismine tvarka ir tik esant įstatymo numatytiems sandorių negaliojimo pagrindams. Bylą nagrinėję teismai nustatė, kad vėlesniu sandoriu buvo pakeista asmens valia, išreikšta ankstesniame jo pareiškime, t. y. buvo atsisakyta teisės į atkuriamą nuosavybę. Kasacinis teismas sutiko su apeliacinės instancijos teismo išvada, kad „šiuo atveju ankstesnės valios išreiškimą iki bus priimtas kompetentingo organo sprendimas dėl nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą O.S. galėjo pakeisti nesikreipiant į teismą, kadangi O.S. sudarytas sandoris nebuvo sukūręs, pakeitęs ar panaikinęs civilines teises ir pareigas, t. y. nebuvo atsiradę teisių pasekmių kitiems subjektams“ [38].

Taigi šiose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse akcentuojama, kad, jeigu vienašalis sandoris dar nėra sukėlęs teisių pasekmių tretiesiems asmenims, tokį sandorį atšaukti galima. Mūsų nuomone, būtų galima žengti dar toliau ir pripažinti, kad net ir tais atvejais, kai palikimo atsisakymo sandoris jau yra sukėlęs pasekmių tretiesiems asmenims, pavyzdžiui, palikimą jau yra priėmę kiti įpėdiniai, tačiau visi jie sutinka, kad ir palikimo atsisakęs įpėdinis paveldėtų, taikant pagal analogiją LR CK 5.57 straipsnio 1 dalyje nustatytą procedūrą, įpėdinis galėtų palikimo atsisakymo sandorį atšaukti ir paveldėti drauge su kitais įpėdiniais.

LR CK 1.63 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta taisyklė sudaro prielaidas vienašaliams sandoriams taikyti teisės normas, kurios reglamentuoja prievolės ir sutartis, todėl remiantis šia norma, iš sutarčių teisės reikėtų perimti ir taikyti vienašaliams sandoriams sutarčių laisvės principą (arba platesnį savo turiniu valios autonomijos principą), taip pat remtis privatinėje teisėje galiojančiu dispozityvumo principu. Civilinėje teisėje leidžiama vienašališkai nutraukti sutartį, t. y. vieno asmens valios išreiškimu daryti įtaką dviejų šalių valios išraiška sukurtiems teisiniams santykiams, todėl manytina, kad, laikantis tam tikrų apribojimų (pavyzdžiui, nepažeidžiant trečiųjų asmenų įgytų teisių ir teisėtų interesų), būtų galima vienašališkai atšaukti ir savo paties valią. Įstatyme yra aiškiai nurodyta, kad priimto palikimo atsisakyti negalima (LR CK 5.60 str. 4 d.), tuo tarpu tiesioginio draudimo atšaukti palikimo atsisakymą LR CK nenumato. Vadovaujantis privatinės teisės principu „leidžiama viskas, kas neuždrausta“, atšaukti palikimo atsisakymą turėtų būti galima. Pripažinus galimybę atšaukti palikimo atsisakymo sandorį, Civiliniame kodekse reikėtų įtvirtinti tokio atšaukimo sąlygas, užtikrinančias ir įpėdinių, priėmusių palikimą vietoj atsisakiusiojo, teisėtus lūkesčius bei jų apsaugą, ir civilinės apyvartos stabilumą bei patikimumą.

4. PALIKIMO ATSIKAKYMO IR PALIKIMO NEPRIĖMIMO SANTYKIS

LR CK 5.60 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad palikimo atsisakius kyla tos pačios pasekmės kaip ir jo nepriėmus. Siekiant išsiaiškinti šios normos prasmę, pirmiausia reikia nustatyti termino „palikimo nepriėmimas“ prasmę ir aptarti pasekmes, kylančias nepriėmus palikimo.

Manytume, kad apie palikimo nepriėmimą galime kalbėti tais atvejais, kai šaukiamas paveldėti įpėdinis nepaduoda notarui pareiškimo nei dėl palikimo priėmimo, nei dėl palikimo atsisakymo; nesikreipia į teismą dėl turto apyrašo sudarymo ir neatlieka jokių aktyvių veiksmų, siekdamas paveldėti (t. y. neatlieka konkludentinių veiksmų, iš kurių būtų galima daryti išvadą, kad įpėdinis palikimą priėmė); numiršta nespėjęs priimti palikimo įstatymo nustatyta tvarka ir terminais, t. y. nespėjęs įgyvendinti savo paveldėjimo teisės. Tačiau ir tuo atveju, kai įpėdinis palikimo atsisako, aiškiai išreikšdamas savo valią (t. y. paduodamas pareiškimą notarui), galime sakyti, kad pačia bendriausia prasme jis palikimo taip pat nepriima.

Taigi, mūsų nuomone, terminas „palikimo nepriėmimas“ turėtų būti suprantamas kaip apibendrintas įvairių situacijų apibūdinimas, kaip tam tikrų aktyvių ar pasyvių šaukiamo paveldėti įpėdinio veiksmų pasekmė, rezultatas. Būdamas bendresnio pobūdžio, sąvoka „palikimo nepriėmimas“ apimtų ir siauresnę savo turiniu sąvoką „palikimo atsisakymas“. Pavyzdžiui, LR CK 5.2 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad, jeigu nėra įpėdinių nei pagal įstatymą, nei pagal testamentą arba nė vienas įpėdinis *nepriėmė* palikimo, arba testatorius iš visų įpėdinių atėmė teisę paveldėti, mirusiojo turtas pereina valstybei. Manytume, kad šioje normoje terminas „nepriėmė“ vartojamas apibendrinta prasme ir apima palikimo atsisakymo sąvoką. Kartais įstatymų leidėjas šias sąvokas vartoja vieną greta kitos, pavyzdžiui, LR CK 5.11 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad antrosios eilės įpėdiniai paveldi pagal įstatymą tik tai nesant pirmosios eilės įpėdinių arba jiems *nepriėmus ar atsisakius* palikimo, taip pat tuo atveju, kai iš visų pirmosios eilės įpėdinių atimta paveldėjimo teisė.

LR CK 5.60 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą D. Petrauskaitė aiškina taip, kad palikimo nepriėmus „įpėdinis neįgyja nuosavybės teisių į palikėjo turtą, o jam priklausanti palikimo dalis tenka kitiems įpėdiniams lygiomis dalimis (CK 5.60 str. 1 ir 2 d.)“ [1, p. 216]. Tokia pozicija įtvirtinta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. sausio 10 d. nutartyje, pabrėžiant, kad „atsisakymas sukelia tas pačias pasekmes kaip palikimo nepriėmimas, todėl padidėja kitam įpėdiniui tenkanti palikimo dalis“ [20]. Taigi reikia pažymėti, kad, visų pirma, asmuo, nepriėmdamas palikimo, netampa įpėdiniu ir jokio turto nepaveldi. Antra, kai šaukiamas paveldėti įpėdinis palikimo nepriima ir yra kitų tos pačios eilės įpėdinių, atitinkamai padidėja kitų priėmusių įpėdinių dalys. Jei be nepriėmusiojo daugiau nėra kitų tos pačios eilės įpėdinių, gali būti šaukiamas paveldėti kitos eilės įpėdinis (LR CK 5.61 str. 1 d.). Ir pagaliau, jeigu nei

vienas įpėdinis palikimo nepriima, palikėjo turtas atitenka valstybei (LR CK 5.2 str. 3 d.).

Kuo skiriasi palikimo nepriėmimas nuo palikimo atsisakymo? Kaip jau minėjome antroje šio straipsnio dalyje, palikimo atsisakymas – tai vienašalis sandoris, išreikštas aktyviu įpėdinio veiksmu; nustatėme, kad palikimo atsisakyti konkludentiniais veiksmais (ir juo labiau – tylėjimui) negalima, nes įstatymas šiam sandoriui nustato konkrečią formą – jis turi būti sudaromas, paduodant pareiškimą notarui (LR CK 5.60 str. 3 d.). Tuo tarpu palikimo nepriėmimas vertintinas kaip asmens neveikimas arba pasyvus elgesys, arba tylėjimas. Kyla klausimas, ar toks tylėjimas gali būti laikomas sandoriu, o gal turėtų būti pripažintas asmens valios išraiška, su kuria įstatymas sieja tam tikrų pasekmių atsiradimą. V. Pakalniškio nuomone, šiuo atveju palikimo nepriėmimas (tylėjimas) yra sandoris [39]. Siekiant atsakyti į klausimą, ar palikimo nepriėmimas gali būti laikomas sandoriu, sudarytu tylėjimu, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokiais atvejais įstatymas leidžia sandorius sudaryti tylėjimu.

Tylėjimas civilinėje teisėje yra išimtinė valios išraiškos forma – pagal LR CK 1.64 straipsnio 3 dalį tylėjimas laikomas asmens valios išraiška tik įstatymų ar sandorio šalių susitarimu numatytais atvejais. Paveldėjimo teisėje kalbame apie vienašalius sandorius, todėl akivaizdu, kad šioje srityje tylėjimas šalių susitarimu negali būti nustatytas jau vien todėl, kad nėra antrosios sandorio šalies. Belieka išsiaiškinti, ar galimybę sudaryti tylėjimu palikimo nepriėmimo sandorį (jeigu jį laikytume sandoriu) numato įstatymas.

Atkreiptinas dėmesys į LR CK 1.71 straipsnį dėl sandorio formos, kuriame nėra paminėta, kad sandoris gali būti sudarytas tylėjimo forma. Tylėjimas yra įvardytas LR CK 1.64 straipsnyje tik kaip viena iš valios išraiškos formų. Sandorių institutą analizavę autoriai atkreipia dėmesį, kad sąvokos „sandorių forma“ ir „valios išraiškos forma“ yra viena kitai artimos, tačiau netapatinamos [40, p. 328]. Lietuvos teisinėje literatūroje jos tapatinamos: „sandorių forma vadinamas sandorio dalyvių valios išorinio reiškimo būdas. Valia gali būti išreikšta tiesiogiai – žodine arba rašytine forma, ir netiesiogiai – konkludentinių veiksmų forma“ [27, p. 190], „sandorio forma – tai sandorį sudarančių asmenų valios išraiška“ [30, p. 166]. Tačiau, mūsų nuomone, šios dvi sąvokos neturėtų būti tapatinamos, juo labiau, kad taip atskirti dabar galiojantis LR CK suteikia labai aiškų pagrindą ir netgi, tikriausiai veikiamas Vokietijos teisės tradicijos, įtvirtina šias sąvokas skirtingose įstatymo normose – mūsų jau minėtas LR CK 1.64 straipsnis skirtas valios išreiškimo formai, o LR CK 1.71 straipsnis – sandorių formai. Taigi valios išraiška – tokie asmens veiksmai (neveikimas), kurie objektyviaus stebėtojo gali būti vertinami kaip valios, nukreiptos tam tikram teisiniam rezultatui pasiekti, išreiškimas [40, p. 319]. Tokie išoriniai veiksmai gali būti kalbėjimas, tylėjimas, gestai. Tuo tarpu sandoris nėra tapatus valios išraiškai. Kaip nurodo autoriai, sandorį gali sudaryti vienas arba keli valios išreiškimai, be to, sandoris sukelia ir tokias teises pasekmes, kurių neapima valios išreiškimas (pvz., sando-

ris sukelia jo nesilaikymo pasekmes, netinkamos kokybės daikto perdavimo pasekmes ir kita).

Kalbant apie valios išraišką, reikia pabrėžti, kad asmuo savo valią turi išreikšti sąmoningai, t. y. jis turi *žinoti* ir *suvokti*, kokių teisinių pasekmių siekia tokiu valios išreiškimu. Analizuojant palikimo nepriėmimą, būtų galima skirti atskiras nepriėmimo atmainas, priklausomai nuo to, ar šaukiamas paveldėti įpėdinis *žinojo* apie atsiradusį palikimą ir apie savo subjektinę teisę paveldėti. Atsižvelgiant į tai būtų sprendžiama, ar jis turėjo realią galimybę išreikšti savo valią, ir ar jo valios išreiškimas gali būti prilyginamas sandoriui. Remdamiesi minėtu kriterijumi, skirtume tokius nepriėmimo atvejus:

1. Kai įpėdinis *nežino* apie atsiradusį palikimą, aki-vaizdu, kad jis palikimo nepriima ir negali priimti. Šiuo atveju nepriėmimo netgi negalima laikyti valios išraiška, nes, kaip minėjome, asmuo savo valią gali išreikšti tik suvokdamas, dėl ko ir koku tikslu ją išreiškia. Žinoma, negalima paneigti to fakto, kad ši situacija yra teisiškai reikšminga. Šiuo atveju įpėdinis, sužinojęs apie jam atsiradusią teisę paveldėti, bet praleidęs trijų mėnesių terminą palikimui priimti, gali kreiptis į teismą dėl termino, praleisto esant svarbioms priežastims, pratęsimu.

2. Kai įpėdinis, *žinodamas* apie palikimą, dėl kokių nors priežasčių palikimo nepriima, tačiau pageidauja paveldėti – susiklosto tokia pati situacija, kaip ir pirmuoju atveju – įpėdiniui tenka kreiptis į teismą, kad šis nuspręstų, ar termino praleidimo priežastys pripažintinos svarbiomis. Manytume, kad šiuo atveju palikimo nepriėmimas taip pat nelaikytinas sandoriu, nes asmuo siekia sudaryti palikimo priėmimo sandorį, t. y. siekia tam tikro teigiamo rezultato (tuo tarpu, jeigu palikimo nepriėmimą laikytume sandoriu, tektų pripažinti, kad teisinės pasekmės, kurių asmuo siekia tokiu sandoriu, yra veikiau neigiamo pobūdžio, t. y. siekiama nepaveldėti).

3. Kai įpėdinis *žino* apie palikėjo mirtį bei atsiradusį palikimą, taip pat apie savo teisę paveldėti ir sąmoningai nepageidauja palikimo priimti – šiuo vieninteliu atveju iškiltų klausimas, ar tokia asmens valios išraiška laikytina sandoriu, sudarytu tylėjimu. Galime teigti, kad asmuo, žinodamas apie atsiradusį palikimą bei apie savo teisę paveldėti, ir nesiimdamas jokių veiksmų palikimą priimti ar jo atsisakyti, neabejotinai išreiškia savo valią, t. y. siekia tam tikro apibrėžto teisinio rezultato (nepriimti turto). Tačiau įstatymas nenumato, kad toks jo tylėjimas būtų tinkama valios išraiška, liudijanti apie sudarytą palikimo atsisakymo sandorį, nes, kaip nustatėme antrojoje šio straipsnio dalyje, palikimo atsisakymas negali būti preziumuojamas remiantis vien tik asmens neveikimu. Nepriėmimas, mūsų manymu, yra pasekmė to, kad neįgyvendinta atsiradusi subjektinė paveldėjimo teisė ir nesudarytas palikimo priėmimo ar atsisakymo sandoris. Manytume, kad palikimo nepriėmimas nėra sandoris, o veikiau yra pasekmė, sukurta asmens valios išreiškimu, su kuriuo įstatymas sieja tam tikras teisinės pasekmes.

Baigiant analizuoti šių sąvokų santykį, reikėtų atsakyti į klausimą, ar pagrįstai LR CK 5.60 straipsnio 2

dalis sulygina palikimo atsisakymo ir palikimo nepriėmimo teisinės pasekmes. Manytume, kad palikimo nepriėmimas ir palikimo atsisakymas sukelia tokias pačias pasekmes tik ta prasme, kad atsisakiusiojo (nepriėmusiojo) dalis atitenka kitiems įpėdiniams. Tačiau, kaip jau minėjome, išryškėja ir šių sąvokų skirtumas transmisijos atveju – jei šaukiamas paveldėti įpėdinis mirė palikimo nepriėmęs, tai teisė paveldėti palikėjo turtą pereis jo paties įpėdiniams, tačiau jeigu jis buvo palikimo atsisakęs ir mirė, tai teisė paveldėti nepereis jo įpėdiniams. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. sausio 10 d. nutartyje pabrėžė, kad „atsiakiusiojo paveldėjimo teisė pasibaigia, todėl negalimas nei paveldėjimo atstovavimas, nei paveldėjimo transmisija“ [20].

IŠVADOS

1. Remiantis civilinių teisinių santykių subjektų autonomijos principu paveldėjimo teisėje, vienašaliai palikimo priėmimo ir palikimo atsisakymo sandoriai yra įstatymo suteikiama priemonė įgyvendinti šaukiamo paveldėti įpėdinio subjektoinei paveldėjimo teisei, kurios turinį sudaro alternatyvi įpėdinio galimybė palikimą priimti arba jo atsisakyti.

2. Nors LR CK normos, skirtingai nuo anksčiau galiojusių civilinių įstatymų, tiesiogiai neįtvirtina taisyklės, kad priimtas palikimas priklauso įpėdiniui nuo palikimo atsiradimo momento, tačiau, siekiant išsaugoti susiklosčiusių teisinių santykių stabilumą ir užtikrinti nuosavybės teisės tęstinumą, turi būti pripažįstama, kad palikimo priėmimas, kaip vienašalis sandoris, turi grįžtamąją galią ir pasekmes sukelia retroaktyviai.

3. LR CK 5.50 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas trijų mėnesių terminas palikimui priimti negali būti laikomas naikinamuoju. Šis terminas atitinka atnaujinamojo termino sąvoką, įtvirtintą LR CK 1.117 straipsnio 4 dalyje, todėl pasibaigus šiam terminui, pati subjektinė paveldėjimo teisė negrįžtamai nepasibaigia ir, terminui esant praleistam dėl svarbių priežasčių, teismas jį gali atnaujinti.

4. Palikimo atsisakymas sukelia gana radikalaus pobūdžio teisinės pasekmes, t. y. nepaveldi ne tik pats atsisakiusysis, bet yra negalima ir palikimo transmisija. Dėl šios priežasties įstatyme nustatytas specialus atsisakymo, kaip vienašalio sandorio, formos reikalavimas yra pagrįstas, nes dalyvaujant notarui atsiranda galimybės išaiškinti asmeniui atliekamo veiksmo prasmę ir teisinės pasekmes bei apsaugoti valią išreiškiantį asmenį nuo veiksmų, galinčių sukelti jam (ar jo paties įpėdiniams) nepalankių teisinių pasekmių.

5. Įstatyme nesant tiesioginio draudimo atšaukti palikimo atsisakymo sandorį ir vadovaujantis privatinės teisės principu „leidžiama viskas, kas neuždrausta“, įpėdiniui turėtų būti leidžiama atšaukti palikimo atsisakymą tais atvejais, kai palikimo nėra priėmę kiti asmenys arba jeigu visi kiti palikimą priėmę įpėdiniai sutinka, kad ir palikimo atsisakęs įpėdinis paveldėtų. Pripažinus palikimo atsisakymo sandorio atšaukimo galimybę, LR CK turėtų būti įtvirtintos tokio atšaukimo sąlygos, kurios užtikrintų ir įpėdinių, priėmusių palikimą vietoj at-

sisakiusiojo, teisėtus lūkesčius bei jų apsauga, ir civilinės apyvartos stabilumą bei patikimumą.

6. Įpėdinis, kuris, žinodamas apie palikėjo mirtį ir apie jam atsiradusią teisę paveldėti, sąmoningai nesiima jokių veiksmų palikimą priimti ar jo atsisakyti, išreiškia savo valią, tačiau įstatymas nenumato, kad toks jo tylėjimas yra tinkama valios išraiška, liudijanti apie sudarytą palikimo atsisakymo sandorį. Palikimo nepriėmimas nėra tylėjimu sudarytas sandoris, o laikytinas tylėjimu išreikšta asmens valia, su kuria įstatymas sieja tam tikrų teisinių pasekmių atsiradimą.

7. Pripažinus palikimo nepriėmimą pasekme, išplaukiančia neįgyvendinus atsiradusios subjektinės paveldėjimo teisės, t. y. nesudarius nei palikimo priėmimo, nei palikimo atsisakymo sandorio, galima paveldėjimo transmisija, t. y. mirus įpėdiniui, per nustatytą terminą nespėjusiam palikimo priimti, jo paties įpėdiniai įgyja galimybę įgyvendinti šią teisę ir priimti jam priklausiusią dalį. Ir priešingai, palikimo atsisakymas, kaip subjektinės paveldėjimo teisės įgyvendinimo forma, užkerta kelią paveldėjimo transmisijai. Todėl įstatymo nuostata, kad palikimo atsisakymas turi tas pačias pasekmes kaip ir palikimo nepriėmimas, yra teisinga tik tuo aspektu, jog palikimo atsisakiusiojo ir palikimo nepriėmusiojo įpėdinio dalis tenka kitiems įpėdiniams.

LITERATŪRA

1. Papirtis, L. V., Baranauskas, E., Kiršienė, J. ir kt. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, t. 2.
2. Dziegoraitis, A. Vienašalių sandorių tarybinėje civilinėje teisėje klausimu. *Teisė*, 1978, t. 14.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
4. Loi n° 2006-728 du 23 juin 2006. *Journal Officiel* du 24 juin 2006, en vigueur le 1er janvier 2007.
5. <<http://www.legifrance.gouv.fr>> [žiūrėta 2007-12-05].
6. Sauliūnas, D. *Lietuva turi naują Civilinį kodeksą*. *Justitia*, 2000, Nr. 4-5.
7. <<http://www.canlii.org/qc/laws/sta/ccq/20071015/whole.html>> [žiūrėta 2007-12-05].
8. <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BGB.htm#b1s5>> [žiūrėta 2007-12-05].
9. <<http://www.garweb.ru/project/law/doc/10064072/10064072-001.htm>> [žiūrėta 2007-12-05].
10. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-138.
11. Nekrošius, I., Nekrošius, V., Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: *Justitia*, 2007.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje *E. J., G. G. ir J. K. v. T. Š. ir R. M.*, Nr. 3K-3-7/2001, kategorija 25.8.2; 30.6. Skelbta „*Teismų praktika*“. 2001, Nr. 15.
13. Gaivenis, V., Valiulis, A. *Turto paveldėjimas: klausimai ir atsakymai*. Vilnius: *Justitia*, 2002.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *G. M. B. v. J. M., AB „Vakarų skirstomieji tinklai“, AB „Lietuvos dujos“*, Nr. 3K-3-309/2006, kategorija 30.9.1; 34.5; 38.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *Z. H. ir Ž. H. v. H. H., Ž.H.*, Nr. 3K-3-347/2003 m., kategorija 30.1; 30.7.
16. Vileita, A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (4). *Justitia*. 2003, Nr. 6.
17. *Гражданское право*. Ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Москва: Проспект, 2001, t. 3.
18. Terré F., Lequette Y. *Droit civil. Les successions. Les libéralités*. Paris: Dalloz, 1997.
19. Mazeaud H. et L., Mazeaud J., Chabas F. *Leçons de droit civil. Successions. Libéralités*. 5e éd. par L. Leveneur et S. Leveneur. Paris: Montchrestien, 1999.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *R.M. v. G.M.*, Nr. 3K-3-12/2007, kategorija 34.5. Skelbta „*Teismų praktika*“. 2007, Nr. 27.
21. *Lietuvos TSR civilinio kodekso komentaras* / J. Žeruolis ir kt. Vilnius: Mintis, 1976.
22. *Tarybinė civilinė teisė*. 2 dalis. Vilnius: Mintis, 1988.
23. Грибанов, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав*. Москва: Статут, 2001.
24. Mazeaud H. et L., Mazeaud J., Chabas F. *Obligations. Théorie générale*. Paris: Montchrestien, 1998.
25. Cornu G. *Vocabulaire juridique*. Paris: PUF, 2001.
26. *Гражданское право*. Ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. Москва: Проспект. 2000, T. 1.
27. Vitkevičius, P., Vėlyvis, S., Mikelėnas, ir kt. *Civilinė teisė*. Kaunas: Vija, 1997.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 39 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant ieškinio senatį reglamentuojančias įstatymų normas, apibendrinimo apžvalga. Skelbta „*Teismų praktika*“. 2003, Nr. 18.
29. Code civil. Texte du code, textes complémentaires, jurisprudence, annotations. Paris: Dalloz, 2002.
30. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. V. Mikelėnas, A. Vileita, A. Taminskas. Vilnius: *Justitia*, 2001.
31. Caronnier J. *Droit civil. Les biens. Les obligations*. Paris: PUF, 2004.
32. Flour J., Aubert J.-L. *Les obligations. L'acte juridique*. Paris: Armand Colin, 1998.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje *A.L., A.K. ir P.M. v. B. Š. ir S. M.*, Nr.3K-3-343/1999 m., kategorija 42.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Z. S. v. V. S.*, Nr. 3K-3-98/2007, kategorijos: 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1.
35. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810.
36. *Introduction au droit allemand*. T. III. Droit privé. Sous la direction de M. Fromont et A. Rieg. Paris: Cujas, 1991.
37. Cass. 1re civ., 15 févr. 1960, Bull. civ. I, n° 98, p. 80.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *G. S. v. R. G.*, Nr. 3K-3-950/1999 m., kategorija 42.
39. <www.mruni.lt/~vypaka/dokumentai/Paveldejimas.ppt> [žiūrėta 2007-11-25].
40. Жалинский, А., Рёрихт, А. *Введение в немецкое право*. Москва: Спарк, 2001.

UNILATERAL LEGAL TRANSACTIONS IN THE LAW OF SUCCESSION: FORM OF EXPRESSION OF WILL AND LEGAL CONSEQUENCES

Asta Dambrauskaitė*

Mykolas Romeris University

Summary

The article examines the question of implementation of the right to inherit or, in other words, the exercise of the successorial option. With the opening of succession, every successor has the right to accept or to renounce the succession. This option can be exercised by way of concluding unilateral legal transactions, such as acceptance of succession and renunciation of succession.

These two legal transactions are analysed in regard to the form of expression of will and the legal consequences they produce. As long as acceptance of succession may be express or tacit (deduced from some factual circumstances clearly attesting the will of an heir to inherit), renunciation of succession has to be express or result from the law which attaches legal consequences to the non-acceptance of succession, i.e. to silence on the part of an heir.

The article also deals with the question relating to the time limits for exercising the successorial option. Under Lithuanian law, a successor has three months from the opening of the succession to deliberate and exercise his option. Author comes to a conclusion that this period could not be regarded as an extinctive time limit which extinguishes the subjective right of an heir to inherit.

The question of revocation of unilateral legal transactions is analysed in the case of a renunciation of succession. While debate is taking place as to the possibility to revoke the renunciation of succession, the author of this article proposes to establish a rule allowing a successor, who has renounced, to retain the faculty of accepting succession if it has not been accepted by any other person or if the other heirs, who have accepted, do not object to such a revocation. In such a case the heir would take the succession in its actual condition at the time of revocation and without prejudice to the rights which third parties may have acquired to property of the succession.

Author comes to a conclusion that the two concepts used in the text of the Civil Code of the Republic of Lithuania – “renunciation of succession” and “non-acceptance of succession” – are not identical concepts and do not entail the same legal effects. If a successor dies before exercising his option, his own heirs acquire the right to deliberate and exercise the option instead of the successor who died. In the case of renunciation, the transmission of the right to inherit is not passed onto the heirs of the successor who has renounced and who himself died.

The article takes a comparative approach, presenting some of the solutions accepted in the legal systems of France, Quebec, Germany and Russia.

Keywords: unilateral legal transaction, inheritance law, successorial option, acceptance of succession, renunciation of succession, revocation of renunciation of succession, extinctive time limit, renewable time limit.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Civil and Commercial Law Department, lecturer.